

10. Пуанкаре А. О науке. – М.: Наука, 1990. – 735 с.
11. Рубинштейн С.Л. Проблемы общей психологии. – М.: Политиздат, 1976. – 416 с.
12. Султанова Л.Б. Роль интуиции и неявного знания в формировании стиля математического мышления // Стили в математике: социокультурная философия математики. – СПб.: РХГИ, 1999. – С. 66-76.
13. Холодная М.А. Психология интеллекта. Парадоксы исследования. – СПб.: Питер, 2002. – 272 с.

The article describes individual – personal aspects of creative mathematical thinking. The appropriateness has been grounded for conducting analysis of such aspects with the help of individual cogitative styles as an integral formation, which combines the features of individuality and environment. On the basis of author's methods there have been singled out three cogitative styles of creative mathematical thinking: differential, integral and differential-integral.

In this article the author has analyzed manifestation of cogitative styles in intuitive component, taking into consideration the fact that creative mathematical thinking contains logical, spatial, numerical, symbolic and intuitive components which create mathematical product during interaction. It is the intuitive component that fulfils both the role of style feature and that role of features' reflector of this or that style.

Key words: creative mathematical thinking, intuitive component of mathematical thinking, thinking styles.

Отримано: 23.12.2009

УДК 159.923.2:111.6

С.А. Мул

Логіко-теоретичний аналіз проблеми “психологічна готовність” особистості

У статті сформульовано теоретико-методологічні підходи до розуміння особистості та її готовності до діяльності. Психологічна готовність розглядається як прогнозування власної діяльності відповідно до поставленого завдання. Здійснено теоретичний аналіз двох підходів до психологічної готовності: функціональний і особистісний. Перший

визначає готовність до дії як стан мобілізації всіх фізіологічних систем людини. Другий розглядає її як невід’ємний і суттєвий компонент розвитку особистості.

Ключові слова: особистість, теоретичний аналіз, психологічна готовність, діяльність, рушійні сили особистості.

В статті сформулировані теоретико-методологічні підходи к пониманию личности и ее готовности к деятельности. Психологическая готовность рассматривается как прогнозирование индивидуальной деятельности в соответствии с поставленными задачами. Выполнен теоретический анализ двух подходов к психологической готовности: функциональный и личностный. Первый определяет готовность к действию как состояние мобилизации всех физиологических систем человека. Второй рассматривает ее как неотъемлемый и существенный компонент развития личности.

Ключевые слова: личность, теоретический анализ, психологическая готовность, деятельность, движущие силы личности.

Особистість існує, як наголошує М. Бахтін, у процесі постійного розвитку та внутрішньої особистісної боротьби неспівпадання із собою [3, с.79]. Саме в переломні, поворотні моменти життя це неспівпадання, випередження особистістю себе виступає все яскравіше. Між тим, для того, щоб зберегти стійкість визначених своїх параметрів, особливо важливих для її існування саме як особистісно-життєвих цілей, цінностей, принципів, моральних якостей, – особистість повинна в умовах швидкозмінної, багатогранної соціальної дійсності змінювати свої різні психологічні якості.

Багатостороннє включення особистості в різні сфери суспільного життя не відбувається саме по собі, воно вимагає значних психологічних зусиль по удосконаленню, перетворенню і розвитку себе. Психічний стан не лише оформлює вигляд психічного життя особистості, він формує і її динаміку. Утворюється нова функціональна система (стан), яка характеризується певною напругою і дискомфорними переживаннями. Маючи певний надлишок енергії, нова міжфункціональна система породжує інтенції особистості, викликає своєрідні дії і вчинки [2].

Добре відомий кожному стан високої психологічної напруги, який знаменує оволодіння особистістю новим для неї діючим способом існування, що можна вважати індикатором активізації самою людиною обширних систем свого психологічного життя, актуалізації в симунтальному вигляді багатогранних систем свого відношення зі світом, що склались.

У науці такі перетворення особистості асоціюються з поняттям “готовність”, що виступає автономною характеристикою людини,

яка змінюється в ситуаціях, змінюється і має таким чином свій зміст, походження і історію розвитку.

Проблема психологічної готовності людини до здійснення дії або ж включення в нову для неї діяльність, сферу життя належить до психолого-технічних (педагогічних) проблем, що розробляються останнім часом. Велика увага дослідників до даної проблеми, на наш погляд, пояснюється двома чинниками.

По-перше, це одна з ключових проблем психології становлення особистості, в якій “психологічна готовність” розглядається як утворення, що забезпечує і характеризує можливості безперервного росту особистості в сьогоденні і майбутньому, її відношення до світу і самого себе.

По-друге, дослідження багатогранних проявів феномена “психологічної готовності” людини надзвичайно важливо для психологічної практики, оскільки це дає уяву про механізми і умови особливих послідовних перетворень особистості.

Розглянемо трактування такого поняття, як “готовність”.

У словнику С.І. Ожегова дається таке визначення категорії “готовність” – “стан, при якому все зроблено, все готово, для чогонебудь” [1, с. 131]. У психологічних словниках, які вийшли у 1983-2008 роках, відсутнє визначення поняття “психологічна готовність”, як універсальної психологічної категорії. Воно згадується в психологічній літературі, як “психологічна готовність до дії” і трактується як стан мобілізації усіх психофізіологічних систем людини, що забезпечують ефективне виконання визначених дій.

Конкретний стан готовності до дії визначається сумарністю факторів, які характеризують різні рівні, сторони готовності: фізичну підготовленість, необхідну нейродинамічну забезпеченість дій, психологічні умови готовності. В залежності від умов виконання дій, діючою може стати одна з цих сторін.

Незважаючи на це, в численних соціологічних, педагогічних і психологічних дослідженнях існує тенденція вживати це поняття, як в широкому діапазоні значень, так і в контексті достатньо різнобічного спектра психологічних явищ : готовності до ризику, діяльності, до праці (М.О.Котик, 1989; Т.М. Корнилова, 1997; М.І. Крилов, 1967; Л.А. Мойсеєнко, 1993), до вибору професії, професійної діяльності (Е.А. Фарапонова, 1984; В.І. Виноградов, 1996), до політичної діяльності (А.С. Мельничук, 1996), до педагогічної діяльності (Н.В. Кузьміна, 1975; Д.І. Фельдштейн, 1977), готовності особистості воїна до бойової діяльності (М.П.Коробейников, 1972;), до виконання завдань бойового

чергування, (С. І. Яковенко, 1997), готовності молоді до військової служби (В. В. Шевченко, 1999). В соціології і інших суспільних науках поняття “психологічна готовність” розглядається в контексті соціального переходу індивіда або групи людей з одного соціального стану в інший.

Наявність всебічних сфер, відносно яких використовується поняття психологічної готовності, свідчить про її складність, динамічність і багатогранність функціонування як психологічного феномена, що проявляється в найбільш важливі моменти життя особистості як психологічне утворення.

Традиційно психологічна готовність розширяється як психічний феномен, який визначає стійкість діяльності людини в полімотивованому просторі (Л.І. Захарова, М.А. Котик, Б.А. Сошовський). Низка авторів розглядають готовність в контексті знань, вмінь, дій, реалізованих при досягненні визначеної мети (Б.С. Братусь, В.П. Зінченко та ін.).

Психологічна готовність значною мірою визначає вміння особистості прогнозувати, володіти мистецтвом антиципації, що дозволяє успішно справлятися з поставленими завданнями (Л.А. Регуш, М.І. Сторов та ін.).

Загалом у психологічних дослідженнях проявляється два підходи до трактування феномена “психологічної готовності” людини: функціональний і особистісний. Вихідним при цьому є поняття “готовність людини до дії”.

Перший визначає розуміння готовності до дії як стану мобілізації всіх психофізіологічних систем людини, що забезпечують ефективно її виконання.

В цьому напрямі проводились дослідження Н.Д. Левітова, Г.М. Гаєвої, Е.Л. Ільїна, Л.С. Нерсисян, М.А. Котик.

Так, у дослідженнях Л.С. Нерсисян вивчаються функціональні стани психіки людини, які відображують феномен готовності. При цьому розрізняють довготривалу і динамічну (тимчасову, ситуативну) готовність відповідно до тривалості протікання даного стану. Як ситуативний психічний стан, готовність виникає при вирішенні конкретних завдань, показуючи об’єктивні, суб’єктивні особливості та вимоги майбутньої ситуації та визначає успішність дії у конкретизований момент (Н.Д. Левітов).

На думку М.А. Котика, слово “готовність”, розкриває бажання і фактор “ситуативності, оскільки воно сприймається більш, як характеристика якості, а не як якість особистості [5].

М.І. Д’яченко і Л.А. Кандибович характеризують тимчасову готовність як “стан готовності”, а довготривалу – як характе-

ристику особистості, при цьому автори підкреслюють, що довготривала і ситуативна готовності створюють функціональну єдність: тимчасова готовність – це щоразу функціональна гострота довготривалої готовності, яка підвищує її дієвість. Виникнення готовності як стану залежить від довготривалої готовності, в свою ж чергу, тимчасова визначає продуктивність довготривалої готовності в даних конкретних обставинах [6, с. 21].

А.А. Понукалін [7] виділяє два стани ситуаційної готовності: передробоче (передстартове), післяробоче (передфінішне). Крім того, автор виділяє й інший вид ситуаційної готовності – це екстренна готовність до умов проблемних ситуацій, які виникають випадково.

Другий підхід розглядає “психологічну готовність” як невід’ємний і суттєвий компонент розвитку особистості в цілому. Існують різні визначення її сутності: наявність здібностей (Б.Г. Ананьев, С.Л. Рубінштейн), як якість особистості (К.К. Платонов), як відношення (А.В. Веденов), як синтез властивостей особистості (В.А. Крутецький), як особливий психічний стан особистості, який включає в себе переконання, погляди, відношення, мотиви (М.І. Дьяченко, С.Д. Максименко, Л.А. Кандилович).

За визначенням Б.Д. Паригіна, психологічна готовність людини до дії якби акумулює в собі в згорнутому вигляді, подібно до пружини, усі необхідні і достатні для успішного виконання поставленого завдання елементи майбутньої дії [8, с. 224-225].

В дослідженнях розрізняють поняття психологічної готовності до діяльності та готовності до праці. У літературі висувається припущення, що готовність до дії (діяльності як сукупності дій) більш об’ємна категорія, ніж професійна готовність, більш того, стверджується, що психологічна готовність є саме елементом останньої. Найбільш повно співвідношення цих понять наведено в дослідженні Б.В. Скорикова. Готовність до дії – є “сукупність індивідуальних факторів, які забезпечують ефективне включення в діяльність”. Поняття “психологічна готовність”, на думку Б.В. Скорикова, відображає особистісну компоненту індивідуальних факторів, і є важливою складовою загальної готовності.

Такі підходи обумовлені як специфікою структури діяльності, що розглядається, так і неспівпаданням теоретичних позицій дослідників.

Найбільш повну розробку теоретичних підходів проблеми “психологічної готовності” людини в контексті особистісного підходу розкрито в працях Я.Л. Коломинського, Є.М. Борисової,

А.В. Массанова та ін. Цими вченими обговорюються такі питання, як онтогенез психологічної готовності людини до діяльності, її структура, особливості, функції, можливості і закономірності формування.

Значний вклад у розуміння природи психологічної готовності людини і динаміки співвідношення її компонентів внесли роботи О.М. Борисової. Розглядаючи готовність до професійного самовизначення, О.М. Борисова наголошує, що характеристика готовності з точки зору наявності всіх компонентів може бути дана вже структурі, яка сформувалась. Процес професійного становлення характеризується видозмінами соціально-психологічного контексту, пов'язаного з переходом особи в нове мікросередовище. У розвитку соціально-психологічної готовності, на думку авторів, можна виділити основні етапи, які пов'язані з накопиченням професійної взаємодії. Чим вище рівень організації соціально-психологічної готовності, тим більш інтегровані зв'язки особистості з професійним середовищем. Соціально-психологічна готовність фокусує два виміри часу і володіє інформацією про наявні та прогнозовані взаємозв'язки особистості і професійного середовища. Становлення нового, більш складного рівня готовності, який визначає ефективність взаємодії з новими контактними групами і рольового спілкування, здійснюється в процесі реалізації вже досягнутого рівня готовності. Отже, механізм соціально-психологічної готовності виконує дві основні функції: здійснює актуальну адаптацію, тобто взаємодію з даною контактною групою в реальних умовах; і випереджену адаптацію – формування перспективної взаємодії в майбутніх обставинах спілкування.

Спонування (мета, потреба, прагнення, ідеал) як фактор розвитку особистості специфічне тим, що фіксує бажаний майбутній стан дійсності, якої ще немає в наявності, якої поки що не існує. Спонування містить в собі протиріччя між дійсним і бажаним майбутнім і лише в силу цього стає стимулом, рушійною силою активності, діяльності, направленої на розширення, усунення цього протиріччя.

Спонування як існуюче в дійсності реальне, об'єктивне (а не тільки суб'єктивне) функціональне утворення і є діючою причиною розвитку і функціонування особистості. Але специфіка і “парадоксальність” його детермінуючого впливу і полягає в тому, що динамічний (енергетичний) його бік належить до реального дійсного, а змістовний – до неіснуючого майбутнього.

Отже, майбутнє стає витоком дійсного, бажаний результат діяльності стає стимулом її здійснення, наслідок виявляється

рушійною силою, передуючою в часі реальній діяльності, що розвертається, як “матеріальної” об’єктивного результату, який отримується.

Однак протиріччя між бажаним і дійсними станами особистості є вихідним, необхідним, але недостатнім для розгортання актуальної діяльності.

Роль діяльності, тобто реальних взаємовідносин з дійсністю, полягає саме в тому, що тільки в діяльності потенціальні протиріччя розвитку стають актуально діючими, детермінуючими хід розвитку. Поки діяльність людини розгортається за межею сфери актуального прояву протиріччя розвитку, індивід може і не підозрювати про його існування. І тільки коли сфера протиріччя і сфера діяльності хоч частково поєднуються, виникає актуалізація, виявлення цього протиріччя, і воно починає діяти, як рушійна сила розвитку.

Одне з питань при аналізі розвитку – це питання про те, яким чином психічна діяльність на даному функціональному рівні здатна створити умови для здійснення діяльності на більш високому функціональному рівні; як на основі актуальних здібностей формуються більш широкі, потенційні.

В кількісному вираженні мову можна вести тільки про те, що проходить деяка інтенсифікація, напруження функціональних можливостей діяльності. Така інтенсифікація проходить у межах функціональних можливостей, які склалися, тобто нових, та полягає в систематичному характері функціональних напруг, що призводить до невідповідності нового рівня функціональної напруги. Звідси витікає важливий у методологічному відношенні висновок: необхідною умовою ініціалізації розвитку є наявність хоч би невеликого функціонального резерву, який в звичайних ситуаціях в більшості не використовується [18].

У психологічній літературі готовність розглядається як запорука успішності та ефективності діяльності; таку думку висловлюють С.В. Авраменко, М.І. Д’яченко, С.А. Ніколаєнко. Відповідно до думки В.Б. Скорикова саме наявність психологічної готовності забезпечує швидке засвоєння діяльності.

Про готовність як необхідну умову діяльності в незвичайних умовах згадує В.М. Попов. У його дослідженні вивчаються етапи адаптації людини в незвичайних умовах діяльності. Для того, щоб вони успішно пройшли, необхідні первинне “очікування аварії” і сформована “психологічна готовність до дії в екстремальних ситуаціях”. Отже, готовність виступає як умова здійснення ефективної діяльності.

С.О. Гаранін вбачає в “суб’єктивній (по змісту – психологічній) готовності здатність відповідально вирішувати поставлені завдання” одну із найважливіших передумов досягнення професійної майстерності. Крім того, психологічна готовність виконує запобіжну від стресу функцію.

В.М. Попов звертає увагу на те, що до випадку несформованості психологічної готовності належить її цілісність (це витікає з природи психічних станів). Ця особливість психологічної готовності згадується у великій кількості наукових праць. У той же час, готовність не можна розглядати як сукупність окремих її елементів.

Іншою особливістю психологічної готовності є розуміння її як активного стану особистості (М.І. Д’яченко, Л.А. Кандибович). “Готовність передбачає активність” – підкреслює С.А. Авраменко [6, с.56]. Отже, ознакою готовності цей автор вважає наявність елементів творчого ставлення до діяльності. Такий бік психологічної готовності проявляється у здатності “у випадку необхідності змінювати наявні умови в інтересах досягнення прийнятої мети, у “протистоянні” логіці норм і відношень, які заважають повноцінно працювати”.

Психологічна готовність впливає на ефективність діяльності, і саме діяльність сприяє формуванню готовності до успішності її здійснення.

З отриманням професійного і життєвого досвіду військовослужбовець все більше пізнає особливості діяльності, стає готовим до її виникнення в різних умовах обстановки пункту пропуску, отримуючи при цьому додаткові знання, визначаючи можливі труднощі, оптимальні для себе функціональні стани.

Отже, психологічна готовність до дії виконує функції підвищення ефективності діяльності, удосконалення дії і запобігає стресу людини-військовослужбовця. Психологічна готовність характеризується активністю, цілісністю, ієрархічністю побудови.

Отже, в психологічних дослідженнях вирішуються проблеми, з одного боку, змісту структури психологічної готовності як інтегрального особистісного утворення, з іншого боку, особливості її розвитку і функціонування в різнобічних сферах життєдіяльності людини. Такі підходи розкриття сутності “психологічної готовності” викривають її складність і багатозначність як психологічного феномена, її входження у розвиток і функціонування різних психічних проявів особистості. “Психологічній готовності” як особистісному утворенню відводиться в психологічних дослідженнях місце в загальному процесі формування особистості.

Розгляд характеристик “психологічної готовності” людини до тої чи іншої діяльності, розглянутих в психологічній літературі, дає можливість визначити декілька вихідних положень в розумінні цього феномена:

- психологічна готовність людини до дії як складне психологічне утворення висловлює загальну направленість суб’єкта на визначену активність, відображає його робоче ставлення до тих чи інших сторін дійсності і до самого себе;
- психологічній готовності людини притаманна задана векторна активність, вибірковість, належність до визначеного образу дії, діяльності, яка є для людини значимою;
- психологічна готовність як складне психологічне утворення специфічно акумулює і інтегрує широку систему ставлення людини до світу, себе, людей;
- будь-які різновиди готовності обумовлені наявністю в суб’єкта образу структури визначеної дії і постійної інтенції на її виконання, при чому інтенції як мотиваційного утворення результативно-змістовного типу;
- психологічна готовність – це динамічне утворення, що передбачає функціонування його на різних рівнях організованості як системи, що розвивається, кожний з цих рівнів детермінується специфікою репрезентації її компонентів;
- функціонування психологічної готовності людини до діяльності як цілісного психологічного утворення визначається зняттям бар’єру між актуальним і потенційним на усіх психологічних рівнях її організації когнітивному, мотиваційному, емоційно-вольовому, операційно-поведінковому;
- психологічна готовність людини до діяльності виникає і розвивається в просторі складної структури протиріч, які виникають в життєвому і професійному досвіді особистості.

Складність вивчення проблеми “психологічної готовності людини” визначається тим, що вона органічно включає в себе два взаємопов’язаних аспекти: процесуальний і структурно-підсумковий. Їх вивчення пов’язане з реалізацією різних завдань дослідження: завдання розкриття шляхів, умов і способів її появи, розвитку і функціонування, а також завдання виявлення її показників, як особистісного утворення, що інтегрує різнобічні психічні якості і властивості. Більш широко в психологічних дослідженнях вивчені прояви “психологічної готовності людини”,

як особистісного утворення, в той час як її процесуально-динамічні характеристики і на сьогодні є недостатньо розкритими.

Аналіз накопичених у психологічних дослідженнях даних дозволив нам підійти до розуміння “психологічної готовності людини” як складного за своєю природою психологічного утворення, розміщеного в різних видах діяльності і спілкування, яке виступає складовою частиною таких родових утворень, як особистість і самосвідомість. Психологічна готовність людини, як психологічне новоутворення виступає, з одного боку, результатом динамічних перетворень у психологічній організації особистості, внаслідок чого змінюється режим її функціонування і, з іншого боку, умовою вступу в нові життєві сфери, види діяльності. Це актуалізує питання про способи перетворення, джерела і умови виникнення “готовності” у відповідальні моменти життя особистості.

Готовність людини входить у нову життєву реальність як відображення результативного способу її існування в світі. Умови і базис для її розвитку створюються в цілісному контексті професійного становлення і розвитку спеціаліста (Я.Л. Коломінський).

Принципове значення сформованість психологічної готовності людини до дії набуває в контексті її складних і екстремальних умов, які вимагають особливої концентрації сил і здібностей, волі і самоорганізації, знань і вмінь. Багатьма дослідниками відмічається, що вивчення діяльності і необхідних при цьому професійно важливих якостей, повинно проходити в ті її моменти, які є найбільш складними для професіонала, вимагають від нього додаткових сил і вмінь.

За своїми вихідними характеристиками професійна діяльність персоналу підрозділів прикордонного контролю пов’язана з постійною загрозою для здоров’я, ризиком, негативними емоційними станами, великими психофізичними навантаженнями. Екстремальність, будучи специфічною особливістю професії прикордонника, актуалізує прояв особливих якостей особистості, її функціональних можливостей і завдань, таким чином, специфічний зміст психологічної готовності до дії спеціалістів прикордонного контролю полягає в особливостях служби з охорони державного кордону.

Список використаних джерел

1. Белоус В. В. Темперамент и деятельность: Учеб. пособие. – Пятигорск, 1990.
2. Брушлинский А. В. Деятельность, действие и психическое как процессе // *Вопр. психологии.* – 1984. – № 5.
3. Валлон А. Психическое развитие ребенка. – М., 1967.

4. Давыдов В. В. Проблемы развивающего обучения. – М.: Педагогика, 1986.
5. Давыдов В. В., Маркова А. К. Концепция учебной деятельности школьников // Вопр. психологии. – 1981. – № 6.
6. Конопкин О. А. Психологические механизмы регуляции деятельности. – М.: Наука, 1980.
7. Леонтьев А.Н. Деятельность. Сознание. Личность. – М.: Политиздат, 1977.
8. Ломов В.Ф., Сурков Б. Н. Антиципация в структуродеятельности. – М.: Наука, 1980.
9. Немов Р. С. Психология. – М.: Просвещение, 1995.
10. Общая психология / Под ред. С. Д. Максименко. – М.: Рефлбук, Ваклер, 1999.

The article studies theoretical and methodological approaches to the understanding of personality and its readiness for the activity. Psychological readiness is considered as the prediction of its own activity in accordance with set tasks of two approaches of theoretical analysis are made for psychological readiness: functional and personal. The first approach determines the readiness to the action as the condition of the mobilization of all physiological systems of person. The last one studies it as an integral and substantial component of personal development.

Key words: personality, theoretical analysis, psychological readiness, activity, motive power of personality.

Отримано: 03.12.2009

УДК 159

І.Ю. Наконечний

ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНО ВІЯВЛЕНІ ТЕНДЕНЦІЇ ЩОДО РІВНЯ РОЗВИТКУ СТРУКТУРНИХ КОМПОНЕНТІВ АКТУ САМОРЕГУЛЯЦІЇ ПРИ ЗАНЯТТЯХ ПАНКРАТІОНОМ

Проведено загальний аналіз компонентів розвитку саморегуляції поведінки підлітків на початковому етапі підготовки з панкратіону, охарактеризовано та проаналізовано мотиваційний, когнітивний аспекти, вольову саморегуляцію та стильову саморегуляцію поведінки.